

Osvrt na važniju literaturu o Bleiburgu 1945.

VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Rad prikazuje i ocjenjuje brojne, važnije i zanimljivije priloge, napise, zbornike i knjige, kako jugoslavenske (socijalističke) historiografije, publicistike i memoaristike, tako i hrvatskih, slovenskih i srpskih emigrantskih i domovinskih autora, te stranih historiografija (posebno njemačke, britanske, talijanske) o bleiburškim događajima u svibnju 1945.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Bleiburg, prisilno izručivanje

Prema danas već dobro poznatoj događajnici, potkraj Drugoga svjetskog rata, zbog razvoja događaja i novonastalog ratnog stanja Vlada Nezavisne Države Hrvatske s poglavnikom Antom Pavelićem i glavninom Hrvatskih oružanih snaga (domobranskih i ustaških postrojbi) napustila je početkom svibnja 1945. Zagreb i NDH, povlačeći se prema Austriji. Uz njih je bilo i mnoštvo stanovništva koje se povlačilo i bježalo iz različitih motiva, uglavnom u strahu od partizana.

Povlačenje je, pokazat će kasniji razvoj događaja, izvedeno bez potrebnih i valjanih političkih i vojnih priprema. Svi pokušaji spašavanja NDH, političkim naporima i misijama kod zapadnih saveznika, završili su neuspješno. Napuštajući domovinu, svi su se nadali da će ih na zapadu u Koruškoj prihvatiti Britanci. Pravac kretanja bio je Celje - Slovenj Gradec - Dravograd - slovensko-austrijska granica - Bleiburg (Pliberk). Tamo su se prema planu trebali predati britanskim snagama. Poglavnik NDH A. Pavelić se s oružanom pratnjom uputio dalje na sjever Austrije prema američkoj okupacijskoj zoni. Ispred austrijskoga gradića Bleiburga, uz slovensko-austrijsku granicu zaustavila ih je Britanska vojska, a ubrzo zatim opkolile postrojbe Jugoslavenske armije.

Dana 14. i 15. svibnja 1945. generali Ivo Herenčić, Vladimir Metikoš, Vjekoslav Servatzy i pukovnik Danijel Crljen otišli su kao hrvatski pregovarači Britancima. Na pregovorima u bleiburškom dvorcu grofa Thurn-Valassina, britanski brigadni general Patrick T. D. Scott, zapovjednik 38. irske pješačke brigade, im je izjavio da hrvatska vojska mora položiti oružje pred jugoslavenskim partizanima, pozivajući se pri tome na upute višeg zapovjedništva. General Scott je istaknuo da Britanska vojska ne može primiti hrvatsku predaju, jer prema savezničkom dogovoru na Jalti sve

neprijateljske postrojbe moraju se predati onim savezničkim snagama protiv kojih su se borile. Sva objašnjenja i daljnji pregovori bili su bezuspješni.

Tada je, navodno, kada je prošlo vrijeme za predaju, otpočela partizanska vatra, ubijanje i masakr izbjeglih u obruču. Nakon toga je uslijedila predaja zarobljenika Jugoslavenskoj armiji. Tom prilikom neutvrđen broj hrvatskih vojnika (domobrana i ustaša), slovenskih domobrana, crnogorskih i srpskih četnika, kao i civila, masakrirani su i okrutno pogubljeni kraj Dravograda i Maribora i u nekim drugim slovenskim mjestima. Svi koji su preživjeli Bleiburg i neposredne bleiburške događaje, morali su proći svojevrsne "marševe smrti", tzv. "križne putove" kojima su vraćani u logore na jugoslavenskom teritoriju.

Svi ti događaji, obično se danas vezuju uz Bleiburg, iako se zapravo radilo o trima odvojenim slučajevima, koji su se događali u duljem razdoblju. Prvi je vezan uz opkoljavanje i zarobljavanje njemačkih i hrvatskih postrojbi na liniji Celje - Slovenj Gradec - Dravograd - Bleiburg, drugi uz izručivanje zarobljenika od Britanske armije iz logora Viktring (Vetrinje) kraj Klagenfurta, a treći uz tzv. "marševe smrti" odnosno "križni put".

Prema navodima jugoslavenske vojne historiografije (primjerice: Mladenko Colić, *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu*, Beograd, 1988.), u završnim borbama i ranijim operacijama tijekom završne ofenzive, Jugoslavenska armija je nanijela njemačkim i kvislinškim snagama velike gubitke od preko 100.000 mrtvih i oko 340.000 zarobljenih, što znači da se u Austriju uspjelo probiti nešto više od 240.000 njemačkih i kvislinških vojnika. U nanošenju gubitaka neprijatelju najdjelotvornija je bila Treća armija (25.000 mrtvih i preko 100.000 zarobljenih) i Četvrta armija (25.664 mrtvih i 52.260 zarobljenih) koje su djelovale na krilima bojišta. Od oko 340.000 zarobljenih, 221.287 bili su njemački vojnici, a oko 120.000 pripadnici Hrvatskih oružanih snaga (ustaše i domobrani), srpski i crnogorski četnici i drugi kvislinzi. Zaplijenjeno je 173.662 puške, 24.454 automatskog naoružanja, 1.520 topova, 97 tenkova, 40 zrakoplova, 3.751 kamion i mnogo drugog raznovrsnog ratnog materijala i opreme.

Za rekonstrukciju bleiburških i poslijebleiburških događaja posebno su važni i nezaobilazni iskazi sudionika pregovora o predaji 14. i, napose, 15. svibnja 1945. O pregovorima za predaju u Bleiburgu ostavila su svjedočanstva petorica sudionika: P. T. D. Scott, D. Crljen, I. Herenčić, M. Basta i I. Kovačić Efenka.

Britanski brigadni general Patrick T. D. Scott opisao je događaje od 1. svibnja do srpnja 1945. u članku "The Irish Brigade in Italy and Austria March to July 1945", objavljenom u *The Faugha Ballagh. The Regimental Gazette of the Royal Irish Fusiliers* (Vol. XXXVII, No. 161, London, 1946.).

Drugi dio Scottovih sjećanja naslovljenih "Balkan Troubles" objavili su Jere Jareb i Ivo Omrčanin pod naslovom "The End of the Croatian Army at Bleiburg, Austria in May 1945 According to the English Military

Documents”, u *Journal of Croatian Studies* (Vol. XVIII-XIX, New York, 1977.-1978.).

P. T. D. Scott bio je glavni izvor podataka lordu Nicholasu Bethellu za knjigu *The Last Secret. Forcible repatriation to Russia 1944-1947* (London, 1974.), posvećenu sudbini Kozaka potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata. Knjiga uglavnom govori o događajima u svibnju 1945. Prema Bethellovim navodima u, za razumijevanje bleiburških događaja, napose važnom poglavlju “The Croats and the Cossacks”, general P. T. D. Scott, tada zapovjednik 38. irske pješačke brigade, primio je 14. svibnja 1945. vijest da se njegovim položajima kraj Bleiburga približavaju “dvije skupine hrvatske vojske, koje u svemu broje oko 200.000 ljudi” s “oko 500.000 civila i htjeli su ući na britansko područje, da bi se predali i stavili pod britansku zaštitu”. General Scott je, navodno, malo znao o jugoslavenskoj politici, ali je bio uvjeren da nije dolazilo u obzir propuštanje stotina tisuća Hrvata da napreduju u njegovo područje. Prema Scottovim tvrdnjama, njegova jedina veza s višim zapovjedništvom bio je radioprijamnik, koji je bio u uporabi samo povremeno, i nije bilo mogućnosti podastrijeti stvar maršalu Haroldu Alexanderu, kako je to hrvatski pregovarač želio. Scott je morao sam tražiti rješenje. Da stvar bude još kompliciranija, partizani su se utaborili na malom razmaku od Hrvata i bili su spremni napasti ih. Obje su se strane, prema Scottovim navodima, “mrzile na mrtvo.” Ipak, slijede pregovori u Scottovu stožeru u bleiburškom dvorcu. Smjestivši najprije hrvatske i partizanske pregovarače u odvojene prostorije, pozvao je svakog od njih na razgovor u nadi da nađe mirno rješenje. Partizanski komesar je bio odlučio napasti Hrvate bez odlaganja. Scott je savjetovao da bi Hrvate trebalo navesti da polože oružje. Komesar je pristao odgoditi napad za pola sata. Hrvatski pregovarači su iznijeli Scottu da je u tijeku “emigracija cijele hrvatske nacije”, jer je zaključila da je nemoguće živjeti pod komunizmom. Zamolili su ga da na problem gleda kao na političku stvar i da izvijesti maršala Alexandera. Na Scottovo pitanje gdje Hrvati namjeravaju emigrirati, hrvatski pregovarači nisu imali nikakav odgovor. Na Scottovu primjedbu da se toliki broj emigranata u ratom uništenoj Europi ne bi mogao smjestiti i hraniti, rekli su mu da više vole umrijeti od gladi, nego se predati i da će “radije umrijeti gdje jesu, boreći se do zadnjeg čovjeka, nego predati se bilo kakovim boljševicima”. U međuvremenu je partizanski komesar poslao Scottu poruku da neće dulje čekati i da bitka mora početi. Scott je zatim, tvrdi, Hrvatima dao tri alternative i pet minuta da donesu odluku. “Prvo, da se imaju predati Jugoslavenima i da ću ja upotrijebiti svoj utjecaj - premda neslužbeno - da osiguram, da se s njima ispravno postupa. Drugo, da ostanu gdje jesu i da ih Jugoslaveni napadnu. Treće, da pokušaju napredovati u britansku zonu.” Treću je alternativu Scott nastojao izbjeći, jer je ona njega i njegove ljude suočavala s velikim problemima, kako političkim, tako i administrativnim. Stoga je uvjeravao Hrvate da će, ako krenu prema britanskim položajima, “biti napadnuti ne samo od Jugoslavena, nego i sa svom težinom britanskih i američkih zračnih i kopnenih snaga i sa svačim za čim bi mogao posegnuti”. U takvom slučaju “bit će bez sumnje uništeni”.

Scott je mislio da će biti teško za jugoslavenske partizane da pobiju tako velik broj ljudi, i sumnjao je da bi to oni i učinili. Tada je Scott mislio da bi veliki broj ljudi preživio ako bi slijedio "očevidno razumnu prvu alternativu". Scottovi su nalozi bili jasni. Hrvati su bili neprijatelji, a jugoslavenski partizani su bili saveznici. Shvativši konačno da je njihov položaj beznadan, hrvatski pregovarači su pristali na predaju. Scott je tada doveo obje strane na sastanak, i Hrvati su se predali partizanskom komesaru. Jugoslavenski su partizani obećali da će civili biti vraćeni u Hrvatsku, a da će se s vojnicima postupati kao s ratnim zarobljenicima, "s izuzetkom političkih zločinaca, kojima će suditi saveznički sudovi, uspostavljeni da se bave s tom stvari". Prema Scottovu mišljenju "uvjeti predaje bili su prilično fair", i takvi bi i bili, kada ne bi bilo pitanja njihove provedbe. Bilo je jasno da izvan britanskog utjecaja neće biti nikoga tko bi proveo u djelo dogovor, ili tko bi znao da li se dogovor poštovao. Scott navodi da je od jugoslavenske strane dobio "jamčenje, da će svi biti repatrirani i da će se za njih brinuti, no da li se je toga pridržavalo ili ne, ja to zapravo ne znam, da li su svi pobijeni. I ne bih se čudio, kada bi bili pobijeni".

Zanimljiva je Scottova tvrdnja da mu nije bilo poznato što se kasnije dogodilo s "hrvatskom vojskom". Bethellova knjiga, napose poglavlje "The Croats and the Cossacks", uzбудila je duhove u britanskoj javnosti i povećala zanimanje povjesničara za bleiburšku temu, ali nije ozbiljnije pokrenula problem odgovornosti britanskog vojnog vrha za izručenje zarobljenika jugoslavenskim partizanima i Sovjetskom Savezu.

U Scotovu prikazivanju bleiburških pregovora, prema iskazima i navodima hrvatske strane u pregovorima (Crljen, Herenčić), ima netočnosti u pogledu "sporazuma" o predaji partizanima.

Prikaz pregovora na Bleiburgu objavio je Danijel Crljen u svojim uspomnama i razmišljanjima nekoliko puta. Prvi zapaženiji napis je Crljenovo kraće svjedočanstvo (pisani iskaz) iz 1945. dr. Krunoslavu Draganoviću, objavljeno u časopisu *Obrana* (br. 2-3, Madrid, 1963.) pod naslovom "Svjedočanstvo prof. Danijela Crljena o bleiburškoj tragediji", a zatim i u časopisu *Hrvatska misao* (sv. 30, Buenos Aires, 1963.) pod naslovom "Bleiburg (svjedočanstvo prof. Danijela Crljena iz god. 1945.)". Opširniji Crljenov prikaz bleiburških pregovora 15. svibnja 1945. objavljen je na španjolskome u zborniku *La Tragedia de Bleiburg* (Buenos Aires, 1963.). Uz neznatne promjene ovaj prikaz je objavljen i na engleskome u knjizi Johna Prcele i Stanka Guldescua *Operations Slaughterhouse* (Philadelphia, 1970., Pittsburgh, 1995.).

U prilogu naslovljenom "Bleiburg", pisanom na temelju dnevnika koji je vodio u Austriji 1945. godine, u *Hrvatskoj reviji* (god. 16, sv. 2-4, Paris, 1966.), Crljen donosi opširniji prikaz bleiburških pregovora.

"S engleske strane dolaze kola. U njima je naš časnik za vezu, Deutsch-Maceljski, koji je sinoć prilikom prvog dodira ostao u engleskom zapovjedništvu. Ozbiljan je i lošeg raspoloženja: 'Čini mi se, da se je držanje

Engleza od sinoć promijenilo i da ne sluti na dobro. Dok su me jučer vrlo ljubavno primili, jutros su svi ozbiljni te izbjegavaju razgovor sa mnom. Došli su jutros neki njihovi časnici iz Klagenfurta, a sreo sam i neke partizanske časnike u engleskom stožeru. Saobćeno mi je da danas dolazi engleski general iz Klagenfurta i da će primiti naše izaslanike u 1 sat poslije podne. (...) U šumovitim pristrancima, desno od nas, započe neko komešanje i odmah nastaje strka. Pred nas ispadoše dva vojnika, zadihana. Pripadaju jedinici, koja je poslana u šumu, desno od našeg puta, radi osiguranja. 'Gospodine generale, napadaju nas partizani. Traže da položimo oružje, jer da je rat svršen i da se moramo svi predati. Zapovjednik ne zna, bi li ih napao, da nam to ne bi otežavalo situaciju kod Engleza.' 'Englezi su nam odredili demarkacionu liniju, koju moraju poštivati i partizani. Ne smije se izazivati sukob, ali ako pređu liniju s napadačkim namjerama treba se braniti.' 'Ne smije se nikako pucati u partizane. Oni su engleski saveznici, a mi sada podpuno zavisimo od Engleza.' (...) Primaklo se podne. Javljaju mi da je vrijeme polasku. U naše su izaslanstvo određeni generali Herenčić i Servatzy, i ja. (...) Saznavši tko predvodi naše izaslanstvo, engleski general ponudi generalu Herenčiću mjesto za stolom, i sam mu sjede nasuprot, leđima prema nama, koji ostadosmo stajati. Između njih je stajao američki časnik kao tumač. General dade znak Herenčiću, da može govoriti, na što ovaj reče: 'Dolazimo po nalogu poglavara Nezavisne Države Hrvatske i hrvatske državne Vlade, da se predamo i stavimo pod zaštitu zapadnih saveznika.' Engleski general uzvрати brzo i suho, da nas engleska vojska ne može primiti, da bi s nama trebalo postupati kao s ilegalnim banditima, jer smo po ugovoru o primirju trebali već prije osam dana položiti oružje pred partizanskim jedinicama, a mi smo nastavili borbom. General Herenčić dobaci, da su za Nezavisnu Državu Hrvatsku partizani razbojničke bande, na što ga engleski general presječe: 'Oni su naši saveznici.' (...) 'Ja imam sasvim precizne naloge od generala Alexandera, a on je sigurno dobio potrebne političke upute od predsjednika vlade gospodina Churchilla.' (...) 'Naši saveznici partizani priznaju međunarodne ugovore i obavezali su se postupati prema međunarodnim zakonima, tako da se vaš svijet nema čega bojati od njih. Vi niste trebali narod zastrašivati svojom propagandom i navesti ga, da napusti zemlju bez potrebe.' (...) General nam je saobćio, da ćemo u njegovom prisustvu razgovarati s partizanskim predstavnicima. (...) Oko stola stajali su čekajući nas engleski general s tumačem i dva partizana, oba dopukovnici, politički komesari, jedan Srbin, drugi Slovenac. (...) Slovenac je šutio. Srbin je očito predvodio izaslanstvo. Na poziv engleskog generala posjedali smo oko stola. Začudilo me je, da nitko nije vodio nikakav zapisnik. (...) Basta je počeo izlaganjem: (...) 'Naši su uvjeti slijedeći: čim se vratite, morate u svom logoru izvjesiti bijele zastave i u roku od jednog sata izvršiti organiziranu predaju čitave vojske. U tom slučaju, žene i djeca idu natrag kući, vojnici u zarobljeništvo, a vi oficiri sa svojim kolima i stvarima u našoj pratnji u Maribor. Tamo će se istražiti, da li je tko što skrivio, ili se o nešto ogriješio tokom rata, i krivci će biti izvedeni pred vojni sud. (...) Basta pogleda na sat: 'Dobro. Rok ultimatumata počeo će teći do 20 minuta. Mi smo gotovi.' Svi smo

naglo ustali. Pozdravili smo vojnički engleskog generala i bez riječi požurili k vratima. Generali Metikoš i Servatzy pročitali su nam istinu sa zemljanih lica. 'Imamo rok od jednog sata za predaju partizanima. Englezi peru ruke od svega i podpuno nas prepuštaju njima. Idemo žurno natrag.' (...)."

Pozornost zaslužuju i neki drugi Crljenovi napisi, kao primjerice "Čimbenici bleiburškog sloma", objavljen u *Hrvatskoj reviji* (god. 20, sv. 1 i 2, München, 1970.) i "Jubilej genocida - povod novih inzultacija. Trideset-godišnjica bleiburške tragedije", objavljen u *Hrvatskoj reviji - Jubilarni zbornik 1951-1975*. (München-Barcelona, 1976.). U organizaciji Međudruštvenog odbora hrvatskih organizacija i ustanova u Argentini Crljen je u svibnju 1993. održao u Buenos Airesu predavanje "Istina o Bleiburgu", iznoseći svoje ranije navode i stajališta, koje je zatim 1994. i objavljeno kao posebno izdanje.

Sjećanje i pogled na bleiburške pregovore general Ivo Herenčić iznio je u travnju 1975., komentirajući knjigu N. Bethella *The Last Secret*, napose sadržaj četvrtog poglavlja "The Croats and the Cossacks".

Zapisnik Herenčićeva komentara objavili su djelomično Vinko Nikolić i Franjo Nevistić u knjizi *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda* (München - Barcelona, 1976., 1977., Zagreb, 1993.) i Milan Blažeković u napisu "Ministar i pokolji. Prilog pitanju odgovornosti za prisilno vraćanje ratnih zarobljenika poslije Drugog svjetskog rata" u zborniku *Bleiburg: uzroci i posljedice* (München - Barcelona, 1988., Zagreb, 1998.).

General Herenčić navodi da je na sastanku u bleiburškom dvorcu, stožeru 38. irske pješačke brigade, posebno naglasio generalu Scottu da je hrvatsko povlačenje politička stvar i stoga je tražio da Scott stupi u vezu s maršalom Alexanderom. Prema Herenčićevu sjećanju, Scott je rekao da feldmaršal Alexander ne donosi odluke, a da se prije nije posavjetovao s Winstonom Churchillom. Posve neistinitom Herenčić naziva tvrdnju o trima alternativama, koje je Scott, navodno, dao Hrvatima. Herenčić izričito tvrdi da je britanski general ponudio samo jednu mogućnost: položiti oružje i predati se! Herenčić je tražio nekoliko sati za predaju, jer njih trojica (Herenčić, Crljen, Servatzy) nisu mogli sami odlučiti o predaji, pa su se htjeli posavjetovati s drugim hrvatskim generalima. Scott je tada rekao: "Pa što ste došli, kada nemate pravo odlučivati!" Kada je general Herenčić u razgovoru za partizane upotrijebio izraz "bande", general Scott se lecnuo i rekao da su to njihovi saveznici. Herenčić tvrdi da Hrvati nisu "pristali na predaju". Jer, Scott je naglasio, ako za jedan sat ne počnu predaju, da će poslati tenkove i zrakoplove. Nije točno, ističe Herenčić, da bi se Hrvati predali partizanskome komesaru. "Mi s partizanima nismo direktno razgovarali, nego smo odgovarali engleskom generalu." Herenčić tvrdi da su se Hrvati predali Britancima, a ne jugoslavenskim partizanima. Također primjećuje da partizani nisu ništa obećali, nego, naprotiv, britanski je general obećao ljudski postupak kao s ratnim zarobljenicima. Naime, uz jamstvo generala Scotta da će se poštovati sva međunarodna prava zarobljenika i ranjenika,

jer hrvatska je vojska bila izmiješana s mnoštvom civila i bila je nesposobna za borbu, hrvatski su predstavnici pristali na predaju.

Milan Basta, politički komesar 51. vojvođanske divizije Jugoslavenske armije bio je partizanski predstavnik na pregovorima u Bleiburgu. Svoje uspomene i viđenje pregovora objavio je nekoliko puta, u člancima, serijalima i knjigama. Basta prvi iz redova pobjednika iznosi svoja viđenja i tumačenja posljednjih dana rata. Šutnju o toj temi probio je 1960. serijalom "Šest dana rata posle rata. Kraj jedne zločinačke armije", u beogradskim *Nedeljnim informativnim novinama*. Privukao je znatnu pozornost tada u Jugoslaviji, a i u inozemstvu, napose među hrvatskom emigracijom. Osobno iskustvo s pregovora koje je kao predstavnik Jugoslavenske armije vodio s visokim hrvatskim vojnim časnicima pregovaračima, Basta je objavio u nekoliko knjiga. Bastina knjiga *Rat posle rata. Pavelićevi generali se predaju*, nezaobilazna i važna u utvrđivanju teme u cjelini, pojavila se 1963. (Zagreb). Dopunjeno izdanje knjige *Rat posle rata*, objavljeno je prvi put 1971. (Beograd) pod naslovom *Agonija i slom Nezavisne Države Hrvatske*. Prve navode Basta je proširio, ali nije ih znatnije mijenjao ni u ovom ni u kasnijim izdanjima. Zanimljivo je to da je opisujući pregovore prikazao i viđenje druge strane, hrvatskog emigranta D. Crljena. Treće izdanje Bastine knjige objavljeno je nekoliko puta, prvi put 1976. (Zagreb) pod novim naslovom *Rat je završen 7 dana kasnije*. O bleiburškim pregovorima 15. svibnja 1945., iz Bastine perspektive, zanimljiva je i knjiga Đurice Labovića i Milana Baste *Partizani za pregovaračkim stolom 1941- 1945.* (Zagreb, 1986.).

Unatoč mnogim nedorečenostima pojedinih navoda i tvrdnji, Bastina sjećanja donose vrijedne podatke. Naime, veći dio sjećanja i opisa prikazuju svibanjske ratne događaje 1945. koji su se odigrali u sjeverozapadnoj Sloveniji na prostoru Dravograd - Celje - Bleiburg. Posebno zanimljive i vrijedne su pozornosti Bastine uspomene na pregovore o predaji, te kronologija i razvoj događaja posljednjih dana i sati Drugoga svjetskog rata. U svemu tome opisana je (iz perspektive pobjednika) sudbina zarobljenika i sa stajališta saveznika koji su partizanima izručili hrvatsku vojsku.

"Krenuli smo na razgovore u savezničku komandu korpusa koja se nalazila u raskošnom feudalnom dvorcu u divnoj borovoj šumi nedaleko od Pliberka. Oko dvorca pretrpanog vozilima zatekli smo dosta savezničkih oficira i vojnika. Posmatrali su nas sa interesovanjem. Pustili su nas da uđemo, ne zadržavajući nas, i po tome se videlo da su nas očekivali. U predsoblju nas je dočekaao jedan oficir i zamolio da časak pričekamo savezničkog komandanta. Zaprepašten primetio sam u jednom uglu velikog mermernog predsoblja četvoricu ustaških generala. Ovaj susret nismo očekivali. Nismo pretpostavljali da su predstavnici Pavelićeve vojske već uhvatili kontakt i nudili predaju savezničkim jedinicama. Povukli su se neprimećeni, valjda još pre mog dolaska na položaj. Isto tako me je iznenadilo zašto je oficir za vezu to prećutao. Ustaške glavešine su se potrudile da ostvare ovaj kontakt najbržim putem jer im je gorelo tlo pod nogama. (...) Nisam imao vremena ni da izmenjam misli sa drugom iz Slovenije, a već su nas pozvali da uđemo

kod savezničkog komandanta. (...) Ponudio nas je da sednemo pokazujući rukom u vrhu dugačkog stola u njegovoj kancelariji. Pored mene, s desne strane, seo je moj drug Slovenac, a s leve general, komandant Savezničkog ekspedicionog korpusa, čije su trupe zaposle teritoriju Koruška. (...) - Pred vama se nalazi 300 hiljada neprijateljskih vojnika - otpoče general mirno svoje izlaganje. Ta vojska iz razumljivih razloga, ne želi da se preda vama. Štaviše ona je spremna da u slučaju neuspeha ovih pregovora nastavi borbu. Međutim, rat je već zvanično završen i nema nikakvog smisla dalje proliвати krv. Oni žele da se predaju nama, a pošto smo saveznici mi ćemo kasnije stvar lako rešiti. Reagovao sam nenaviknut na ovakve razgovore prilično brzo i nervozno izneo da ustaško-domobranske jedinice ne broje više od 30.000 ljudi (tada sam stvarno verovao da ih nema više, međutim tek kasnije se ispostavilo da je u toj poslednjoj grupaciji bilo oko 100.000 Pavelićevih vojnika, ne računajući četnike, ni one koje smo ranije zarobili). Dodao sam, već mirnijim tonom, da je general pogrešno obavешten o jačini neprijateljskih snaga i da naš protivnik, zato što mu je to u interesu, uveličava broj svojih vojnika. On nema snage za borbu jer je desetkovan, demoralisan i pritisnut sa svih strana našim snagama. Ukratko sam izneo naš stav: Saveznici ovo pitanje treba da tretiraju kao čisto jugoslovensku stvar. Mi imamo snage da situaciju sami rešimo u našu korist. Naša je želja, ako već ne mogu da nam pomognu, da nam bar u tom pogledu ne čine smetnje. (...) - Imam izričito naređenje - rekao sam na kraju - da preuzmem neprijateljsku vojsku i da je snagama koje mi stoje na raspolaganju prisilim na kapitulaciju ukoliko to ona posle svih pretrpljenih poraza ne učini sama bez otpora. (...) Pre jednog minuta otpušteni neprijateljski generali, sada ponovo, valjda po treći put, udoše u kancelariju komandanta engleskog ekspedicionog korpusa.

Međutim, ovoga puta su se morali suočiti i sa dvojicom partizanskih oficira. (...) Tekst uslova kapitulacije, koji sam tada diktirao, svodio se uglavnom na izlaganje ovim redom: - Ostaci vaše ustaško-domobranske vojske nalaze se u bezizlaznoj situaciji. Opoljeni ste sa svih strana jakim snagama Jugoslovenske armije. (...) Vreme je išlo u našu korist. Mi vas sada možemo prisiliti na безусловnu predaju ili uništiti. Na ovaj sektor su pristigle i stalno pristižu naše savezničke snage. U vašem je interesu i interesu spasavanja izbeglog naroda, koga ste povelu u emigraciju, da pristanete na kapitulaciju bez otpora. U ime komande 51. divizije Treće Jugoslovenske armije tražim vašu безусловnu kapitulaciju. Rok za predaju je jedan čas po vašem povratku u jedinice, tj. najdalje do 16 časova. Znak za predaju je dizanje bele zastave, sama predaja trajaće dok ne preuzmemo celokupno ljudstvo i oružje. O izvesnim detaljima ćemo se dogovoriti na licu mesta. Posle manjeg predaha nastavio sam: - Mogu vas ipak na kraju nešto поблиže obavestiti o sledećem: Izbeglo stanovništvo vratiti ćemo kućama, celokupna vaša vojska biće, u slučaju da pristanete na безусловnu kapitulaciju, sprovedena u zarobljeničke logore, prema pripadnicima vaše armije će se postupati po međunarodnom pravu o ratnim zarobljenicima, svim oficirima i vojnicima će biti ostavljena najnužnija sprema, generali mogu

da ostave svoje posilne i lično naoružanje do daljeg. Ukoliko se ne prihvate ovi uslovi, smatraćemo - s obzirom na to da nastavljate ratne operacije posle zvaničnog obustavljanja drugog svetskog rata - da vas više ne štiti međunarodno pravo o ratnim zarobljenicima. U tom slučaju tretiraćemo vas kao odmetnike čiju će likvidaciju pomoći i naši saveznici. To, da će nas pomoći naši saveznici naročito sam naglasio, u želji da ustaše dobiju utisak da smo se mi već dogovorili o njihovoj sudbini. (...) - Gospodine komesaru (znao je, naravno, oznake u našoj vojsci, dok me je engleski general stalno nazivao komandantom), vaše izlaganje sa vašeg stanovišta je pravilno postavljeno, ali mi ne možemo primiti rok predaje. (...) Prekinuo sam ga rečima da ćemo, ako prihvate kapitulaciju u celini, svaki izolovani otpor pojedinih grupa kao takav i tretirati. (...) Međutim, neočekivano, onaj drugi ustaški general ustade, naglo prekide razgovor i počne uzbuđenim glasom da govori obraćajući se engleskom komandantu da mu istorija nikada neće oprostiti ako dozvoli da 300.000 Hrvata padne u ruke neprijatelja itd. Ustao sam videći da je svega ovoga dosta. (...) Ustaški general je još galamio, molio, preklinjao, kad se engleski general, prilično nervozan, obratio meni rečima: 'Gospodine komandante, moji tenkovi su vam na raspolaganju'(...)"

Bastine uspomene su značajne za utvrđivanje broja zarobljenih, odnosno izručenih ustaša, domobrana, četnika i drugih. Basta se nije, dakako, upuštao u objašnjenje njihove sudbine. ("Od generala koji su uskoro došli kao zarobljenici u naš štab najzad smo saznali da ih ima sigurno preko 100.000 vojnika i oficira, i još mnogo civila. S obzirom na poslednje bitke i stalna osipanja ni oni sami ne znaju tačan broj. Tako je 15. maja 1945. godine između 16 i 16.30 časova prestao organizovani otpor neprijatelja i time je završen drugi svetski rat na teritoriji Jugoslavije.")

U nekoliko izdanja svojih razno naslovljenih knjiga, Basta nije mijenjao ni nadopunjavao poglavlje "Mračna kolona poraženih - zločin u službi fašizma", u kojemu govori o zarobljenicima koji su od 15. svibnja odvođeni natrag prema Mariboru, a zatim dalje u unutrašnjost. Basta spominje "kolonu od Dravograda do Maribora, na dužini od gotovo 60 kilometara". Iz sadržaja Bastinih navoda, iako to nigdje nije izričito navedeno, može se naslutiti što se događalo u tim "kolonama".

Kraće sjećanje i pogled na bleiburške pregovore potpukovnika Ivana Kovačića Efenka, zapovjednika 14. udarne divizije Jugoslavenske armije, uz M. Bastu, drugog partizanskog predstavnika, objavio je Petar S. Brajović u knjizi *Konačno oslobođenje (Sjećanja i obrade)* (Zagreb, 1983.), u poglavlju "Kapitulacija ustaške grupacije", a zatim i Bogdan Krizman u knjizi *Pavelić u bjekstvu* (Zagreb, 1986.).

Kovačić Efenka i Basta dogovorili su se prije pregovora, budući da Kovačić Efenka nije dobro znao hrvatski jezik, da pregovore vodi Basta, te da se njih dvojica savjetuju prije prihvaćanja svakog novog prijedloga. Kovačić Efenka je Basti napomenuo da se na pregovorima ne drži kao političar, nego kao vojnik, što je ovaj i učinio. Prvom razgovoru britanskoga generala Scotta s Bastom i Kovačić Efenkom, koji je trajao oko dva sata, nisu

bili nazočni hrvatski predstavnici. Prema Kovačić Efenkovim navodima Scott je istaknuo da je nakon odobrenja zapovjednika 5. vojnog zbora poduzeo potrebne mjere da se hrvatske postrojbe predaju Jugoslavenskoj armiji. I u nastavku pregovora, kada su uključeni i hrvatski predstavnici Crljen i Herenčić, partizansku stranu je zastupao Basta. Kovačić Efenka je tek jednom zgodom nešto beznačajno primijetio. Zadovoljan završetkom pregovora, Kovačić Efenka rekao je Basti da moraju biti oprezni jer ako "ustaše" ne izvjesu zastave točno u određeno vrijeme, treba ih napasti. Na pregovorima je donesena odluka da hrvatske snage u roku od pola sata moraju istaknuti bijele zastave, te je Kovačić Efenka pošao u svoje postrojbe da pripremi razoružavanje neprijateljskih snaga. Kako hrvatske snage nisu u određeno vrijeme istaknule bijelu zastavu za predaju, neke partizanske postrojbe otvorile su strojničku i minobacačku vatru. Nakon petnaestak do dvadeset minuta, prestao je otpor i otpočela je predaja hrvatske strane.

Jesu li se Hrvati predali Britancima ili jugoslavenskim partizanima, pitanje je tumačenja trostranog čina i njegova učinka na pregovorima u bleiburškom dvorcu 15. svibnja 1945. Naime, Hrvati nude predaju Britancima, koji ponudu odbijaju i prenose je partizanima, a oni prihvaćaju britansku odluku, da Hrvati pred njima polože oružje. Nakon svega, sudionici bleiburških pregovora tumačili su različito taj događaj.

Brojni su radovi i knjige jugoslavenske službene historiografije, publicistike i vojne literature o završnim danima Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji. Objavljena je i brojna vojna arhivska građa. Popis literature o tim događajima vrlo je velik. Mnogi autori su pokušali prikazati događaje na jugoslavensko (slovensko) - austrijskoj granici u svibnju 1945. Budući da većina autora ne govori ništa o bleiburškim i poslijebleiburškim događajima, pozornost privlači samo manji broj radova i knjiga.

Nezaobilazne su knjiga *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945* (Beograd, 1957.), knjiga *Oslobodilački rat naroda jugoslavije 1941-1945. druga knjiga (od Drugog zasjedanja AVNOJ-a do konačne pobjede)* (Beograd, 1958.), zbornik *Osvoboditev Slovenije* (Ljubljana, 1976.), zbornik *NOR i socijalistička revolucija u Jugoslaviji u završnoj etapi drugoga svjetskog rata* (Beograd, 1978.), knjiga Srete Savića i Žarka Atanackovića *Treća Armija* (Novi Sad, 1981.), knjiga Petra S. Brajovića *Konačno oslobođenje (Sjećanja i obrade)* (Zagreb, 1983.), zbornik (ur. Dušan Biber) *Konac druge svetovne vojne v Jugoslaviji* (Ljubljana, 1985.), zbornik (prir. N. Anić i R. Radinović) *Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore* (Beograd, 1986.) i knjiga Mladenka Colića *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu* (Beograd, 1988.).

Brojne dokumente vezane uz završne borbe krajem Drugoga svjetskog rata u Sloveniji donose *Zbornici dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* u izdanju Vojno historijskog instituta (Beograd, 1949.-1986.), napose tom XI. (*Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, knj. 1.-4.) i tom XII. (*Nemačka dokumenta*, knj. 1.-4.).

Postoji veći broj radova i knjiga ponajprije memoarskog karaktera, čiji su autori, bivši partizani, mahom bili sudionici završnih operacija na slovensko-austrijskoj granici u svibnju 1945. Pozornost zaslužuju tek pojedina djela. Većina partizanskih memoarskih radova potanko opisuje sve što se događalo posljednjih dana rata, opisuje sukobe i napose pregovore o predaji i predaju neprijatelja. Uglavnom se ponavljaju već poznate priče, uz različito korištenje pristupačne dokumentacije Jugoslavenske armije ili ponekad radova emigrantskih autora. Gledajući na problem iz osobnog ugla, iz perspektive pobjednika, o onome što se događalo sa zarobljenicima nakon kapitulacije i predaje jugoslavenskim partizanima, ništa ne govore.

Za razumijevanje problematike zanimljiva je knjiga Jove Popovića *Rat poslije pobjede. Kazivanje Koste Nađa* (Zagreb, 1976.). Najodgovornija ličnost bleiburške operacije, general Kosta Nađ, ratni zapovjednik Treće jugoslavenske armije, opisao je bleiburške događaje i u knjizi Jove Popovića *Druže Tito, rat je završen 15. maja 16.00 na Dravi - Kosta Nađ* (Zagreb, 1985.). General Nađ je izvršavao Titovo naređenje od 11. svibnja 1945. da treba "nastaviti uništenje neprijatelja i izbiti u Korušku". Prepričava većinom ratni dnevnik Treće jugoslavenske armije. Spominju se brojke od "oko 60.000 ustaša i domobrana i 5.000 četnika" zarobljenih 14. i 15. svibnja, kao i žestoke borbe u kojima je "znatan deo" hrvatskih vojnika "ubijen u borbi". General Nađ se gotovo i ne obazire na problem ratnih zarobljenika. Slične navode i stajališta u opisu događaja potkraj Drugoga svjetskoga rata donosi general Nađ i u knjizi *Pobeda* (Zagreb, 1980.).

U zborniku *Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore* (Beograd, 1986.), posebnu pozornost privlače navodi Đoke Ivanovića (u prilogu "Rad pozadine 3. armije u završnim operacijama"), u vrijeme bleiburških događaja zapovjednika pozadine Treće jugoslavenske armije. On je, naime, prebrojio ratni plijen Jugoslavenske armije u bleiburškoj operaciji. Ivanović navodi broj od 91.713 pušaka, 8.323 strojnica, 2.935 puškostrojica i 5.609 pištolja i drugog naoružanja, što bi moglo govoriti o činjenici da se radilo o oko 110.000 zarobljenih vojnika.

Slične podatke u *Zborniku dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (tom X., knj. 1., Beograd, 1949.) navodi i pohvala vrhovnog zapovjednika, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita od 15. svibnja 1945. Trećoj jugoslavenskoj armiji i njezinim zapovjednicima:

"Brzim i energičnim nadiranjem prema gornjem toku reke Drave, trupe naše Treće armije presekle su odstupnicu ostacima nemačkih i ustaško-četničkih bandi i, zaokruživši ih na području Slovenski Gradec - Guštanj - Pliberg - Dravograd, posle trodnevnih žestokih borbi, razbile ih i prisilile na kapitulaciju. Ovim su likvidirane poslednje neprijateljske snage, koje su pred našim trupama još pružale organizovani otpor. Zarobljeno je preko 20.000 ustaša, među kojima ima i velik broj poznatih zlikovaca. Sa ustašama zarobljen je i veći broj četnika. Osim toga prisiljeni su na kapitulaciju poslednji ostaci nemačke balkanske grupacije feldmaršala Lera i zarobljeno je

preko 10.000 Nemaca. U borbama je poginulo više od 5.000 neprijateljskih vojnika i oficira i oslobođeno oko 8.000 građanskih lica koja su ustaške bande silom odvele sa sobom. Zaplenjene su ogromne količine oružja i ratnog materijala. Trupe treće armije za posljednjih petnaest dana zarobile su oko 100.000 neprijateljskih vojnika i oficira.”

Službeni povjesničari koji su se u Jugoslaviji bavili poviješću NDH, pisali su o posljednjim danima Drugoga svjetskog rata, ukratko rečeno, onako kako je od njih i očekivano. Primjerice Fikreta Jelić-Butić u knjizi *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945* (Zagreb, 1977.) govori samo o završnim borbama, ne upuštajući se u detalje. Bleiburg, naravno, ne spominje. Bogdan Krizman, u knjizi *Pavelić u bjekstvu* (Zagreb, 1986.), navodi jednostavno da se vojska NDH “predala kod Bleiburga Britancima koji su je, razumljivo, odmah izručili Jugoslavenskoj armiji kao ratne zarobljenike”.

O posljednjim danima Drugoga svjetskog rata i propasti NDH zanimljivi su radovi proizišli iz krugova bliskih Službi državne sigurnost, kao što je primjerice knjiga Aleksandra Vojinovića *Zločin je bježao na zapad* (Zagreb, 1987.).

Ono što tada nisu opisivali jugoslavenski povjesničari, te u svojim memoarima bivši partizani, možemo naći u mnogobrojnim sjećanjima sudionika Bleiburga i “križnog puta”. Mnogi su svojim uspomena i svjedočanstvima u hrvatskom, srpskom i slovenskom emigrantskom tisku opisali što se i kako događalo na Bleiburgu i nakon njega, na marševima smrti.

Za razumijevanje događaja nezaobilazna su i pozornost zaslužuju sjećanja Vjekoslava Vrančića, objavljena u knjizi *S bielom zastavom preko Alpa* (Buenos Aires, 1953.) i kasnije u proširenoj zbirci (knjizi) pod naslovom *U službi Domovine* (Buenos Aires, 1977.), koji je opisao svoje sudjelovanje u neuspjeloj misiji Hrvatske Državne Vlade za predaju Hrvatskih oružanih snaga potkraj Drugoga svjetskog rata zapadnim saveznicima. Zajedno s mornaričkim časnikom Androm Vrkljanom poslan je 4. svibnja 1945. u ime vlade NDH u Casertu s namjerom da izruči hrvatski memorandum feldmaršalu Alexanderu, zapovjedniku savezničkih snaga na Sredozemlju. Britanci su mu onemogućili da obavi taj posao do kraja, pa je zatočen u talijanskim logorima sve do bijega u travnju 1946. Drugi primjerak hrvatskog memoranduma odnijeli su saveznički zrakoplovci, ratni zarobljenici u NDH, s dva hrvatska zrakoplova na savezničko uzletište u Dalmaciji. Harold Macmillan, politički savjetnik feldmaršala Alexandera, imao je taj memorandum u rukama istoga dana. Dostavio je njegov sadržaj Josipu Brozu Titu već sljedećeg dana. Ukratko, memorandum nije imao nikakva utjecaja na sudbinu hrvatske vojske i države, jer upućen je prekasno i zapravo na pogrešnu adresu.

Memorandum Hrvatske Državne Vlade od 4. svibnja 1945. na engleskom jeziku objavili su s priložima i komentarima Jere Jareb i Ivo Omrčanin pod naslovom “Croatian Government’s Memorandum to the Allied

Headquarters Mediterranean, May 4, 1945” u *Journal of Croatian Studies* (Vol. XXI, New York, 1980.).

Nekoliko njemačkih autora opisuje svibanjske događaje 1945. na slovensko-austrijskoj granici. Najpoznatija je knjiga generala Ericha Schmidt-Richberga, načelnika Stožera Skupine vojski (Heeresgruppe) “E”, o posljednjim borbama njemačke vojske na Balkanu *Der Endkampf auf dem Balkan* (Heidelberg, 1955.). Uz stratešku sliku povlačenja i posljednja vojna djelovanja Skupine vojski “E”, kapitulacija njemačke vojske i držanje generala Alexandera Löhra predstavljaju jedno od najvažnijih poglavlja knjige. Za konačne odluke i dispozicije njemačkih zapovjednika pred kraj Drugoga svjetskog rata to je vrijedan izvor podataka. Niz je memoarskih djela njemačkih autora, uglavnom zapovjednika Wehrmachta, koja isto tako govore o posljednjim danima Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji, odnosno Sloveniji. Nezaobilazna je, za razumijevanje vremena i događaja krajem Drugoga svjetskog rata, i knjiga Karla Hnilicke *Die Ende auf dem Balkan 1944/45. Die militärische Räumung Jugoslawiens durch die Deutsche Wehrmacht* (Göttingen, Zürich, Frankfurt, 1970.).

O završnim mjesecima i danima Drugoga svjetskog rata u Austriji i Koruškoj iscrpan i dobar pregled, kao i osvrt na djelovanja i ulogu Jugoslavenske armije, nezaobilazan u razumijevanju bleiburških događaja, donose Manfred Rauchensteiner u knjizi *Der Krieg in Österreich '45* (Wien, 1995.) i August Walzl u knjizi *Kärnten 1945. Von NS - Regime zur Besatzungsherrschaft im Alpen - Adria - Raum* (Klagenfurt, 1985.). O ratnim zločinima Titovih partizana u Austriji (Koruškoj) opširno piše Ingomar Pust u knjizi *Titostern über Kärnten 1942-1945. Totgeschwiegene Tragödien* (Klagenfurt, 1984.).

Njemački povjesničari, koji u svojim radovima spominju i obrađuju Bleiburg i poslijebleiburške događaje, navode različite brojke izručenih i stradalih. Primjerice Rudolf Kiszling u knjizi *Die Kroaten* (Graz - Köln, 1956.) navodi da broj “ubijenih hrvatskih časnika i vojnika, nakon bleiburške predaje, iznosi 100.000 do 150.000 ljudi”. Franz Schraml u knjizi *Kriegsschauplatz Kroatien* (Neckargemünd, 1962.) (hrvatsko izdanje: *Hrvatsko ratište. Njemačko-hrvatske legijske divizije - 369., 373., 392. pješačka divizija. Njihove izobrazbene i doknadne izobrazbene postrojbe*, Zaprešić, 1993.), navodi da je poslije Bleiburga “palo u jednom mahu ništa manje nego 150.000 žrtava”. Ladislaus Hory i Martin Broszat u knjizi *Der Kroatische Ustascha-Staat 1941-1945* (Stuttgart, 1964.), tvrde da je jugoslavenskim partizanima sredinom svibnja 1945. bilo izručeno “više od 100.000 hrvatskih vojnika”, od kojih su više od 10.000 našli smrt kraj Maribora, a mnogobrojni u drugim dijelovima Jugoslavije i u logorima. Ekkehard Völkl u prilogu “Abrechnungsfuror in Kroatien”, objavljenom u zborniku (ur. K.-D. Henke i H. Woller) *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg* (München, 1991.), govori o “bleiburškoj tragediji” i masakru hrvatske vojske. Navodi brojku “od 200.000

ljudi pod oružjem i oko 100.000 civila” koji su se povlačili prema zapadu, te da je na Bleiburgu i “križnom putu” stradalo oko 60.000 osoba.

Glavni pravac povlačenja njemačke vojske s Balkana išao je preko Hrvatske, pa su i Nijemci bili glavni čimbenik povlačenja. Za promatranje teme u cjelini, posebno za rekonstrukciju događaja koji su neposredno prethodili bleiburškoj tragediji, važan je prilog hrvatskog emigrantskog povjesničara i publicista Ernesta Bauera “General Löhrr i kapitulacija njemačke vojske pred Bleiburgom” objavljen u *Hrvatskoj reviji* (god. 20, sv. 4, München, 1970.).

Na temelju postojeće njemačke povijesne, publicističke i memoarske vojne literature, kao i tadašnje jugoslavenske službene historiografije, Bauer daje podroban osvrt i prikaz kronologije događaja koji su prethodili kapitulaciji Skupine vojski “E”. Bauer se posebno bavi general-pukovnikom Alexanderom Löhrom, zapovjednikom Skupine vojski “E”, kojemu je posljednjih dana Drugoga svjetskog rata praktično bilo povjereno zapovjedništvo njemačkih vojnih jedinica na hrvatskom državnom području. General-pukovnik Löhrr bio je do 7. svibnja 1945. zapovjednik hrvatske vojske u povlačenju prema Austriji. U noći od 7. na 8. svibnja Löhrr je predao natrag zapovjedništvo hrvatske vojske poglavniku NDH Paveliću, i na to je on donio odluku da se povlačenje hrvatske vojske nastavi u pravcu Koruške, te da se vojska preda s oružjem Britancima, a nikako partizanima. Zatim je poglavnik imenovao generala Vjekoslava Luburića zapovjednikom hrvatske vojske i povlačenja. Autor razmatra uzroke i razloge zbog kojih se general-pukovnik Löhrr, inače vrlo ugledan časnik i vojskovođa njemačkog Wehrmachta odlučio na “preranu” kapitulaciju, već 9. svibnja 1945., te tako doveo hrvatske postrojbe na povlačenju prema austrijskoj granici u vrlo težak položaj. Kada je Vrhovno zapovjedništvo njemačke vojske (OKW-Heer) odredilo kapitulaciju u najkraćem roku i kad mu je to priopćio neposredno pretpostavljeni, general feldmaršal Albert Kesselring 6. svibnja 1945., general-pukovnik Löhrr je držao da se mora pokoravati zapovijedi iz općestrategijskih razloga. Odredio je pregovarače s neprijateljem: s Britancima pregovara general Felmy, sa Sovjetima general De Angelis, a s jugoslavenskim partizanima on osobno.

Slovenski publicist, bivši partizan, Franci Strle, sudionik događaja na slovensko-austrijskoj granici u svibnju 1945., u knjizi *Veliki finale na Koroškem* (Ljubljana, 1976. i 1977.) i knjizi *Burni dogodki ob zajetju Löhrrja* (Velenje, 1980.), donosi vrlo iscrpno i dokumentarno viđenje tih dana iz partizanske perspektive. Zanimljivo je da je uz brojnu dostupnu jugoslavensku literaturu i dokumentaciju, iscrpno koristio navode i brojke emigrantskih autora.

Godinama je istina o bleiburškim događajima vrlo teško i sporo prodirala u javnost. Dr. Krunoslav Draganović prvi je sustavno 1945. otpočeo među hrvatskim emigrantima prikupljati iskaze i svjedočanstva o bleiburškim događajima, koji su bili polazištem za pisanje mnogih kasnijih radova o Bleiburgu.

Prema otkrivanju istine o "slučaju Bleiburg" prvi su krenuli 1960. hrvatski emigranti na komemoraciji petnaeste obljetnice bleiburških žrtava u SAD-u (Cleveland). Tom prigodom osnovan je i Odbor za istraživanje bleiburške tragedije na čelu sa Ivanom Johnom Prcelom.

Među prvima istupili su svojim radovima, člancima i knjigama: Theodor Benković, *The Tragedy of a Nation. An American's Eye-Witness Report* (Chicago, 1947.), Krunoslav Draganović, "Kalvarija hrvatskog naroda god. 1945.", *Hrvatski kalendar 1955.* (Chicago, 1954.), Stjepan Hefer, "Izručivanje hrvatske vojske god. 1945. u svjetlu međunarodnog prava", *Hrvatski kalendar 1955.* (Chicago, 1954.), Josip Davorin, "Kako je 1945. izručena Hrvatska državna vlada", *Godišnjak Hrvatskog domobrana 1954.* (Buenos Aires, 1954.), Oton Knezović, *Pokolj hrvatske vojske 1945. (Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima)* (Chicago, 1955., Chicago, 1960.), Petar Bareza, "Bleiburška katastrofa", *Hrvatska revija*, god. 10, sv. 1 (Buenos Aires, 1960.), Ivo Omrcanin, *Seed of Blood* (Sydney, 1960.) i *Martyrologe Croate* (Paris, 1963.), Stephen W. Skertic, *The Bleiburg - Maribor Tragedy. Croatian Golgotha. Fifteenth anniversary of the massacre of the Croatian army* (Cleveland, 1960.) i *The Bleiburg Tragedy: Croatian Golgotha*, *The Congressional Record* (Washington, D.C., June 2, 1960.), Josip Marković, *Križni put Poglavnika dr. Ante Pavelića*, Hrvatska, br. 4-7 (spomen izdanje), (Buenos Aires, 1960.), Ilija Perušina, "Engleski postupak prema Hrvatima pri izručenju i u logorima", *Hrvatska revija*, god. 11, sv. 1-2 (Buenos Aires, 1961.), Joseph Hecimovic, *In Tito's Death Marches. Testimony on the Massacres of the Croatian War Prisoners and Civilians after World War II* (Chicago, 1961.), *U Titovim marševima smrti* (Chicago, 1961.) i *In Tito's Death Marches and Extermination Camps* (New York, 1962.), Ante Ljekić, *Od Ivan Planine do Bleiburga. Dokumenti o povlačenju hrvatske vojske 1945. godine*, Drina, god. XIII, br. 2 (Madrid, 1963.), Mato Tovilo, *Križni put Hrvatske*, (Toronto, 1964.), Ivo Korsky, "Bleiburg", *Hrvatska revija*, god. 15, sv. 1-2 (Buenos Aires, 1965.) i mnogi drugi.

Predsjednik Hrvatske seljačke stranke dr. Vladko Maček u svojim memoarima *In the Struggle for Freedom* (New York, 1957.), bio je jedan od prvih uglednih Hrvata koji je na engleskom jeziku iznio bleiburške događaje pred svjetsku javnost. Iako su Mačekovi opisi bleiburških događaja kratki, zaslužuju pozornost. Mačekove su uspomene na hrvatskom jeziku pod naslovom Memoari objavljene 1992. u Zagrebu.

Od poznatih Hrvata u svijetu prvi je na bleiburške događaje, i neke druge partizanske zločine u završnim danima Drugoga svjetskog rata i u poraću, upozorio Ivan Meštrović u knjizi *Uspomene na političke ljude i događaje*, (Buenos Aires, 1961.) u poglavlju "Partizanska zločinstva u Hrvatskoj". Kada je ista knjiga kasnije objavljena u Jugoslaviji (Zagreb, 1969.), to je poglavlje bilo u potpunosti izostavljeno.

U krugovima hrvatskih emigranata, osobito onih koji su otišli u Argentinu, često se raspravljalo o bleiburškim događajima, a otpočelo se i s prikupljanjem dokumenata. Zamisao o izdavanju knjige nastala je najprije u Hrvatskom-latinoameričkom kulturnom institutu (Instituto

Croata Latinoamericano de Cultura) osnovanom 1960. u Buenos Airesu. Glavni poticaj za izdavanje knjige, a time i za javno razotkrivanje bleiburške tragedije, dao je publicist Ivo Bogdan. Nakon prikupljanja dokumentacije i izjava (svjedočanstva) sudionika bleiburških svibanjskih dana, pristupilo se sređivanju i analizi materijala. Zamisao o objavljivanju knjige pod naslovom *La Tragedia de Bleiburg* ostvarena je 1963. Knjiga na španjolskom jeziku svečano je predana javnosti u Buenos Airesu, uz nazočnost mnogobrojnih argentinskih javnih radnika, političara i novinara, te predstavnika hrvatske zajednice i drugih zajednica u Argentini. *La Tragedia de Bleiburg* tiskana je u dva izdanja. Jedno izdanje kao posebna knjiga, a drugo je izdanje bilo formata revije *Studia Croatica* (kao četverobroj za 1963.). *La Tragedia de Bleiburg* osim opširnog uvoda u problematiku i povijesnih prikaza sadržava brojnu dokumentaciju (uglavnom izjave svjedoka sudionika tih događaja). Bio je to prvi značajni korak u ispravljanju neistine o bleiburškoj tragediji. Istina o Bleiburgu počela se probijati u zemljama španjolskoga govornog područja. Osim toga, na stotine primjeraka ove knjige razaslane je svim političkim i kulturnim predstavnicima i ustanovama u svijetu. Namjera Hrvatskog-latinoameričkog kulturnog instituta da istu knjigu objavi i na drugim svjetskim jezicima, zbog mnogih je razloga ostala neostvarena. Istovremeno, javila se ideja i potreba objavljivanja knjige o bleiburškoj tragediji i na hrvatskom jeziku.

U međuvremenu, opsežna i pozornosti vrijedna knjiga o bleiburškim i poslijebleiburškim događajima na engleskom jeziku Johna Prcela i Stanka Guldescua *Operations Slaughterhouse* objavljena je u SAD-u dva puta, 1970. (Philadelphia) i 1995. (Pittsburgh). Nakon izdanja na španjolskom jeziku *La Tragedia de Bleiburg* (Buenos Aires, 1963.), Prcelina i Guldescuova knjiga najznačajnije je i najzapaženije djelo o bleiburškoj tragediji do tada. Prvi dio knjige povijesni su uvodni tekstovi autora i urednika Prcela i Guldescua i suradnika, a drugi veći dio čine dokumenti kao prilozi. Autori su dobro uočili vrijednost dokumentacije u ovakvim djelima, dok su se oni ograničili samo na kratke, uglavnom vrlo dobre povijesne prikaze i prihvatljive analize. Američki general Charles A. Willoughby napisao je predgovor u kojemu, između ostalog, tvrdi: "Ova masovna ubojstva predstavljaju tamnu mrlju na englesko-američkom vojničkom i političkom grbu, jer su ti narodi imali mogućnost i snagu da spriječe njihovo izvršenje". General Vjekoslav Luburić, autor jednog od uvodnih poglavlja, u prilogu "Svršetak hrvatske vojske" iznosi svoja razmišljanja i uspomene o tim danima. U poglavlju "Izručenje hrvatskih žrtava" Prcela i Guldescu prikazuju putovanje hrvatske mirovne misije, u kojoj su se nalazili dr. Vrančić i kapetan Vrkljan. Slijede prikazi izručivanja iz Austrije: Britanci bi obećali Hrvatima da će ih prebaciti u Italiju, a nakon što su ovi položili oružje, stavili bi ih u vagone i poslali u Jugoslaviju. Isto je tako dobro prikazan lov na Hrvate u Italiji. Prcela i Guldescu, navode da se pred Bleiburgom našlo više od 100.000 hrvatskih vojnika i desetine tisuća civila, od kojih je većina izručena jugoslavenskim partizanima, a zatim pobijena u "marševima smrti". Prošireno hrvatsko

izdanje *Operations Slaughterhouse*, koje su pod naslovom *Hrvatski holokaust* priredili John Ivan Prcela i Dražen Živić objavljeno je 2001. (Zagreb).

Dugo očekivana i najavljivana knjiga o bleiburškoj tragediji na hrvatskom jeziku pojavila se 1976. (München - Barcelona) pod naslovom *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda* (ur. Franjo Nevistić i Vinko Nikolić) u izdanju Knjižnice Hrvatske revije. Ovo izdanje temelji se na španjolskom izdanju iz 1963., ali je nadopunjeno nizom novih iskaza svjedoka i dokumentima iz britanskih, američkih i njemačkih vojnih i političkih arhiva, koji su u međuvremenu postali dostupni. Prvi dio knjige sadržava opširnu i dokumentiranu analizu povijesnih i političkih činjenica i uzroka, koji su doveli do događaja koji su u povijest ušli pod nazivom "Bleiburška tragedija". U zborniku *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda* navedeno je da se "točan broj onih koji su se našli u ovom tragičnom exodusu nikada neće moći ustanoviti", pretpostavljajući da je taj broj bio između 300 i 400 tisuća osoba, vojnika i civila. Iako tada objavljena u tuđini *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda* bila je knjiga namijenjena u prvom redu novim hrvatskim pokoljenjima. Nije prošlo ni godinu dana, naklada *Bleiburške tragedije hrvatskoga naroda* bila je u potpunosti rasprodana. Knjiga o bleiburškoj tragediji na hrvatskom jeziku imala je očito veliki odjek među Hrvatima u svijetu, ali i u domovini. Tako je već 1977. (München-Barcelona) došlo do dugog izdanja *Bleiburške tragedije hrvatskoga naroda* (ur. Vinko Nikolić) uz neke manje ispravke i dopune. *Knjiga Bleiburška tragedija hrvatskog naroda* (ur. Vinko Nikolić) objavljena je 1993. i u Zagrebu.

Vrijedan prilog proučavanju i poznavanju bleiburške tragedije je zbornik *Bleiburg: uzroci i posljedice* u izdanju Knjižnice Hrvatske revije, objavljen 1988., (München - Barcelona). Priređivač zbornika Vinko Nikolić (objavljenog u spomen četrdesete godišnjice bleiburške tragedije) skupio je i odabrao veći broj raznovrsnih priloga o toj temi: povijesnih tekstova i analiza, uspomena i svjedočanstava, dokumentacije, literarnih radova i slikovnog materijala. Neki napisi i radovi, objavljeni su već ranije u drugim izdanjima. Svojim sadržajem uz zanimljiva i vrijedna svjedočanstva, pozornost zaslužuju prilozi Krunoslava Draganovića ("Kalvarija hrvatskog naroda god. 1945."), Stjepana Hefera ("Izručenje hrvatske vojske god. 1945. u svjetlu međunarodnog prava"), Milana Blažekovića ("Ministar i pokolji. Prilog pitanju odgovornosti za prisilno vraćanje ratnih zarobljenika poslije Drugog svjetskog rata"), Jure Prpića ("Izvori u engleskom jeziku o tragičnoj 1945. i njenim posljedicama"), Ernesta Bauera ("Bleiburg u njemačkoj povijesnoj i političkoj literaturi"), kao i napis Vinka Nikolića "Requiem svima palima za Hrvatsku". Uz manje ispravke i dopune, zbornik *Bleiburg: uzroci i posljedice*, objavljen je 1998. i u Zagrebu.

Nizu knjiga hrvatskih emigrantskih autora na stranim jezicima, koje su imale nakanu prikazati svjetskoj javnosti tragediju hrvatske vojske u svibnju 1945., te upozoriti na poslijeratnu sudbinu Hrvatske i Hrvata, pripada u Kanadi (Sudbury) 1985. objavljena (dvojezično na hrvatskom i engleskom) knjiga Ante Belje *Jugoslavija, genocid. Dokumentarna analiza / Jugoslavia,*

Genocide. A Documented Analysis. Ista knjiga, zbog aktualnosti problematike objavljena je (na hrvatskom) 1990. (Zagreb-Toronto) pod naslovom *Yu-genocid, Bleiburg, Križni put, Udba*, te zatim (na engleskom) 1995. (Toronto-Zagreb) pod naslovom *Yu Genocide. Bleiburg, Death Marches, Udba*. Knjiga je utemeljena na brojnoj literaturi objavljenoj do tada, a pisac se ograničava na navođenje tuđih napisa i mišljenja. Poglavlje "Bleiburška tragedija" napisano je na temelju jugoslavenskih službenih i hrvatskih emigrantskih radova i knjiga. Prema korištenoj literaturi (Basta, Crljen, Hećimović, Nikolić i drugi) donesena je kronologija povlačenja hrvatske vojske, prikazani pregovori o predaji, način predaje i povratak predanih i izručenih u Jugoslaviju. Autor tvrdi da su "kolone hrvatske vojske i civilnog pučanstva" na granici Slovenije i Austrije iznosile više od 300.000 osoba. Uz to, donosi i brojne različite do tada objavljivane navode i procjene. Ova je knjiga, iako nije utemeljena na istraživanjima, niti se bavi podrobnije analizom literature i građe, vrijedan i zanimljiv prilog pristupačan širokom čitalačkom krugu.

U rekonstrukciji bleiburških i poslijebleiburških događaja, važna je i nezaobilazna i brojna slovenska i srpska emigrantska i domovinska literatura. Slovenski i srpski autori obrađuju uglavnom sudbinu Slovenaca, odnosno Srba, izbjeglih, zarobljenih i izručenih jugoslavenskim partizanima. Svi oni spominju i sudbinu hrvatske vojske i civila.

O sudbini izručenih slovenskih domobrana i civila iz logora Viktring (Vetrinje) kraj Klagenfurta, te njihovu pokolju (prema navodima slovenske emigracije oko 11.000 muškaraca) u Jugoslaviji (Škofja Loka, Teharje, Kočevje i drugdje), objavio je Savez slovenskih protukomunističkih boraca (Zveza slovenskih protikomunističkih borcev), na osnovi dokumenata i svjedočanstava knjigu *Vetrinjska tragedija. V spomin nesmrtnim junakom, izdanim v Vetrinju od 27.-31. maja 1945 in pomorjenim za velike ideje svobode* (Cleveland, 1960.), koja donosi niz podataka i o sudbini izručenih Hrvata i Srba, vojnika i civila.

U istraživanju sudbine izručenih slovenskih domobrana i civila iz logora Viktring u Jugoslaviju, te njihovu pokolju, nezaobilazna je *Bela knjiga* (Cleveland, 1965.), koju je, također, objavila Zveza slovenskih protikomunističkih borcev. Nezaobilazne su i knjige/zbornici *Matica mrtvih. Podatki o Slovencih pomorjenih po zločinski Osvobodilni Fronti 1941-1945, I-IV* (Cleveland, 1968.-1970.), kao i *The Slovenian Tragedy* (Toronto, 1970.).

O izručenju Slovenaca iz logora Viktring, vrijedna je pozornosti i knjiga Romana Leljaka *Teharske žive rane* (Maribor, 1990.), koja se temelji na svjedočanstvima preživjelih zarobljenika i očevidaca likvidacija u Teharju nedaleko od Celja.

Uz to, značajna je i (ur. R. Ljeljak) *Trilogija o poboju vojnih beguncev iz leta 1945: Vetrinj - Teharje - Rog* (Maribor, 1991.). Prvi dio trilogije je prilog Nikolaja Tolstoya "Celoveška zarota, vojni zločini in diplomatske tajnosti",

odnosno članak "The Klagenfurt Conspiracy. War Crimes & Diplomatic Secrets", preuzet iz britanskog časopisa *Encounter* (LX/5, London, 1983.). Drugi i treći dio trilogije prilozi su Matjaža Klepeca i Tomaža Kovača o tim događajima napisani na temelju svjedočanstava malobrojnih preživjelih.

Za razumijevanje ratnih i napose neposrednih poslijeratnih događaja u Sloveniji, nezaobilazne su i knjiga (ur. Drago Jančar) *Tamna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990* (Ljubljana, 1998.), knjiga (ur. Lovro Šturm) *Brez milosti. Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem* (Ljubljana, 2000.) i zbornik (priur. Franc Perme, Anton Žitnik i drugi) *Slovenija 1941-1948-1952. Tudi mi smo umrli za domovino. Zamolčani grobovi in njihove žrtve* (Ljubljana-Grosuplje, 2000.).

Od srpskih emigrantskih i domovinskih izdanja o bleiburškim i poslijebleiburškim događajima pozornost zaslužuju knjige/zbornici: Mihailo Minić, *Rasute kosti* (Detroit, 1970.), *Dokumenti srpske zastave* (Asuncion, 1980.), Staniša R. Vlahović, *Zbornik dokumenata iz Britanske arhive. Anglo-jugoslovenski odnosi 1941-1948.* (Birmingham, 1985.), Bogoljub Kočović, *Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (London, 1985., Sarajevo, 1990.) i Dragoslav Dragan Despotović, *Kočevski Rog. Ratni zločin ili pravedna odmazda* (Beograd, 1992.).

Pozornost su napose privlačili, a i danas zaslužuju radovi i knjige Borivoja M. Karapandžića, srpskog emigrantskog povjesničara i publicista. Karapandžić u svojim radovima i knjigama na engleskom i srpskom jeziku tvrdi da je poslije Drugoga svjetskog rata stradalo 250.000 vojnih i civilnih izbjeglica iz Srbije, Hrvatske i Slovenije. U knjizi *Kočevje. Titov najkrvaviji zločin* objavljenoj (na srpskom jeziku) u Clevelandu 1959. (englesko izdanje *Kočevje. Tito's Bloodiest Crime*, Cleveland, 1965., 1970.), a kasnije i u Beogradu 1990., zatim i u knjizi *Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi*, objavljenoj 1976. u Clevelandu (englesko izdanje *The Bloodiest Yugoslav Springs 1945 - Tito's Katyn and Gulags*, New York, 1980.), a zatim i u Beogradu 1990., za poslijeratne tragične događaje optužuje zapadne saveznike, napose Britance.

Ponekad se pojave napisi i knjige koje raspire strasti i izazovu skandale. Kada je objavljena knjiga britanskog povjesničara ruskog podrijetla Nikolaja Tolstoya *The Minister and the Massacres* (London, 1986.), izazvala je u britanskoj historiografiji, a i u široj javnosti, skandal. U knjizi *The Minister and the Massacres*, Tolstoy je, naime, objavio svoja istraživanja o sudbini zarobljenih nekoliko stotina tisuća Kozaka i Vlasovaca te pripadnika raznih savezničkih postrojbi Trećeg Reicha s područja Jugoslavije (slovenskih domobrana, domobrana i ustaša iz NDH, raznih srpskih i crnogorskih četničkih skupina) koje su zarobili Britanci u vrijeme posljednjih dana Drugoga svjetskog rata. Tolstoy daje prikaz i ulogu Britanaca u sudbonosnim svibanjskim danima 1945. u Koruškoj i donosi svoju rekonstrukciju bleiburških događaja, tvrdeći da su polovicom svibnja 1945. Britanci izručili jugoslavenskim partizanima "oko 200.000 Hrvata", te da ih je "većina" pobijena u "Titovim zloglasnim marševima smrti".

Nepobitna je činjenica, a to naglašava i knjiga *The Minister and the Massacres*, da je Britanska vojska te zarobljenike izručila Sovjetskoj, odnosno, Jugoslavenskoj armiji, a one su ih zatim masovno likvidirale. Skandal je bio i to što je Tolstoy odgovornim za sudbinu zarobljenika proglasio Britansku vojsku i izravno Harolda Macmillana, tada ministra - rezidenta britanske vlade pri savezničkom zapovjedništvu za Sredozemlje, a kasnije i britanskog premijera. Naime, ministar iz naslova knjige jest Macmillan, osoba koju je Churchill osobno imenovao političkim savjetnikom feldmaršala Alexandera u Italiji. Tolstoy tvrdi kako je Macmillan na svoju ruku, nepropisno, izručio Jugoslaviji i SSSR-u "Jugoslavene" koji su na kraju rata bježali pred Titovim partizanima, odnosno "bijele" carističke ruske emigrante iz vremena boljševičke revolucije. Britansku odluku da se zarobljeni neprijatelji i izbjeglice predaju Sovjetskoj i Jugoslavenskoj armiji, Tolstoy je ocijenio krajnje neljudskim i nedostojnim činom te je britanske časnike, za to izravno odgovorne, optužio za ratni zločin.

Zasigurno je za razumijevanje prijebleiburških i bleiburških događaja, nezaobilazna i knjiga Harolda Macmillana *War Diaries. Politics and War in the Mediterranean. Januar 1943 - May 1945* (London, 1984.).

Neki britanski povjesničari optužili su Tolstoya za selektivno iznošenje činjenica, te da je subjektivno pokazao događaje i osobe. Bilo kako bilo, Tolstoyeva knjiga ubrzo je povučena, a protiv autora je pokrenut i sudski proces. Potkraj 1989., presudom londonskog suda, Tolstoy kao autor knjige i njegov istomišljenik Nigel Watts, autor pamfleta "Ratni zločini i uprava škole Winchester" u kojemu za ratni zločin optužuju lorda Aldingtona (građanskim imenom Toby Law), koji je kao britanski časnik, prema tvrdnjama Tolstoya i Watta, iz Koruške 1945. poslao u smrt 70 tisuća "sovjetskih" i "jugoslavenskih" ratnih zarobljenika, proglašeni su krivima za klevetu i osuđeni na visoku novčanu kaznu.

Još prije Tolstoyeve knjige *The Minister and the Massacres*, lord N. Bethell objavio je knjigu *The Last Secret. Forcible repatriation to Russia 1944-1947* (London, 1974.). U razvoju problema, važna je i Tolstoyeva knjiga *The Victims of Yalta* (London, 1978.). Napose je zanimljiv Tolstoyev tekst "The Klagenfurt Conspiracy", objavljen u britanskom časopisu *Encounter* (LX/5, London, 1983.), u kojemu se pojavila teza o postojanju "zavjere" radi vraćanja Titu svih protivnika komunizma s prostora Jugoslavije. Problem je bio zaokružen 1986. knjigom *The Minister and the Massacres*.

Tolstoyeva knjiga i sudski proces, te skandal koji je iz toga proizišao u Britaniji i u svijetu, inicirali su nova istraživanja i radove u traženju istine o bleiburškim događajima. Kao odgovor i reakcija na Tolstoyevu knjigu i tvrdnje nisu se pojavile samo stručne recenzije i kritike, nego i novi radovi i knjige drugih autora na istu temu. Pokrenut je istraživački projekt iza kojeg je stajalo britansko Ministarstvo obrane. Kao rezultat projekta nastao je 1988. spis pod naslovom *Interim Report on An Enquiry Into the repatriation of Surrendered Enemy Personnel to the Soviet Union and Yugoslavia From Austria in May 1945 and the Alleged 'Klagenfurt Conspiracy'*

(Prethodni izvještaj o jednom istraživanju u vezi s izručenjem zarobljenog neprijateljskog osoblja Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji iz Austrije, u svibnju 1945. i o navodnoj "klagenfurtskoj zavjeri"). Kao autori tog istraživanja navedeni su brigadni generali Anthony Cowgill i Teddy Tryon-Wilson, lord Thomas Brimelow i povjesničar Christopher Booker. Taj tzv. "Cowgillov izvještaj" u odnosu na knjigu *The Minister and the Massacres* i sve druge do tada objavljene radove, predstavlja najcjelovitiji izvor za istraživanje "slučaja Bleiburg".

Od hrvatskih povjesničara na značaj "Cowgillova izvještaja" upozorio je Darko Bekić u članku "Slučaj Bleiburg: nova istraživanja, nova iskušenja" u *Časopisu za suvremenu povijest* (god. 21., br. 1-3, Zagreb, 1989.). Posebna je vrijednost "Cowgillova izvještaja", uz sve nedostatke i prikriveno nastojanje da se opravda postupak Britanske armije prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima, što zapravo novim izvornim dokumentima samo potvrđuje hipotezu koja je i dosad postojala u historiografiji, ističe Bekić u svojem osvrtu. "Cowgillov izvještaj" s očiglednom neugodom priznaje da su britanski časnici, unatoč visokim načelima za koje su se borili u ratu, na njegovu kraju moralno popustili, varajući zarobljenike i pokazujući krajnje neljudski odnos prema njihovoj sudbini. Bekić također misli da, unatoč navedenoj neutralnosti i objektivnosti, "Cowgillov izvještaj" nije mogao skriti jedan od svojih glavnih zadataka da s Britanske vojske, osobito njezina vrha, skine odgovornost za bleiburške pokolje.

O ulozi i odgovornosti Britanaca u bleiburškim događajima izrečena su do sada u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi različita stajališta, a u redovima hrvatske, bošnjačke, slovenske i srpske emigracije gotovo jednoglasno, negativna. Niz je napisao, radova i autora prikazivalo ovaj problem. Naime, svi oni koji su se pozabavili obradom, rekonstrukcijom i prikazom bleiburške tragedije, neizostavno su morali prikazivati i ocijeniti britansku ulogu u tim događajima.

Talijanska revija *Storia Illustrata* (Milano) objavila je u svojim izdanjima od lipnja do srpnja 1984. opširnu studiju Antonija Pitamitza pod naslovom "Una tragedia sconosciuta dell'ultima guerra - Lo sterminio dei croati". Do tada, i za sada, to je jedan od najpotpunijih prikaza jednog stranog autora i na stranom jeziku o bleiburškim događajima i odgovornosti Britanaca za njih.

Na Četvrtom okruglom stolu jugoslavenskih i britanskih povjesničara 1985. na Brdu kraj Kranja, Robert Knight je šire objasnio tezu o navodnoj "klagenfurtskoj zavjeri". Naime, radilo se o iznenadnom dolasku H. Macmillana, zapovjednika savezničkih snaga Središnjega sredozemnog bojišta 13. svibnja 1945. u Klagenfurt i njegovu razgovoru sa zapovjednikom 5. vojnog zbora generalom Keightleyem. O tom razgovoru nema pouzdanih svjedočanstava, te je Tolstoy zaključio da je tada skovana "zavjera" protiv Kozaka i "Jugoslavena". Razlog za takvo Macmillanovo ponašanje bio je, tvrdio je Tolstoy, u specifičnoj političkoj naredbi, kojom bi se "primirili" Tito i Staljin. Knight negira tezu o "zavjeri", upozoravajući da je repatrijacija zarob-

ljenika Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu rezultat specifičnog spleta političkih okolnosti, odnosno da su u kritičnom trenutku odgovornost morali preuzeti “prvenstveno vojni predstavnici na terenu”. Specifičnost je “jugoslavenskih skupina” bila u tome da se o njima u političkom i vojnom vrhu Britanije mnogo raspravljalo, ali da “nitko nije izričito zabranio izručenje”.

Problem izručivanja zarobljenika Jugoslavenskoj armiji nije moguće promatrati ni ocjenjivati mimo općeg stanja na jugoslavensko-austrijskoj granici u svibnju 1945. Glavna briga zapovjednika britanskog 5. vojnog zbora i njegovih najviših časnika tijekom prvog tjedna okupacije Koruške bila je kako da održe svoje snage u borbenoj gotovosti za moguća neprijateljstva, u vrijeme kad su bili suočeni s golemim problemom mase zarobljenih neprijatelja i ostalih izbjeglica. Pitanje kako da se 5. vojni zbor oslobodi opterećenja zarobljenika osobno su rješavali feldmaršal Alexander, zapovjednik savezničkih snaga Središnjega sredozemnog bojišta i američki general Eisenhower, zapovjednik Vrhovnog zapovjedništva savezničkih ekspedicijskih snaga u Europi. Njihov je primarni cilj bio da 5. vojnom zboru omoguće postizanje pune bojne gotovosti s obzirom na Titove težnje za južnom Austrijom i sjeveroistočnom Italijom.

Slovenski povjesničar Dušan Biber objavio je i objasnio 1987. u zagrebačkom *Vjesniku u srijedu* neke britanske dokumente iz londonskog Public Record Officea, koji su se odnosili na odnos prema zarobljenicima s područja Jugoslavije. Posebno je zanimljiv sadržaj brzovanja koji je maršal Alexander 17. svibnja 1945. uputio generalu Eisenhoweru:

“Posljednji izvještaj ukazuje da broj zarobljenika i osoblja koje se predalo dostiže oko 220.000 ljudi, i to 109.000 Nijemaca, 46.000 Kozaka, 15.000 Mađara, 25.000 Hrvata, 24.000 Slovenaca. Hrvatske i slovenske izbjeglice, koje još nadiru u moje područje, broje oko 200.000. Zbog mogućnosti neprijateljstava u Austriji protiv Jugoslavena, bitno je odmah osloboditi moje linije komunikacija od te neprilike. Operativna efikasnost mojih trupa već je teško prejudicirana, kako zbog potrebe da se kontroliraju te grupe, tako i zbog opće prenatrpanosti područja. Osim toga, izvanredno je značajno da se vojna opskrba, osobito municija, sakupi za podršku mogućim operacijama. Nemoguće je to učiniti i istovremeno hraniti spomenuti veliki broj ljudi.”

Prema knjizi *The Minister and the Massacres*, Britanci su imali nekoliko vrlo jednostavnih alternativa. Britanci koji su u ono vrijeme bili za to nadležni, tvrde danas da su te ljude predali Jugoslaviji, odnosno Sovjetskom Savezu, naprosto zato da “očiste palubu”, naime da ih se riješe. No, nisu nikada odgovorili na pitanje zašto ih nisu poslali u Njemačku i Italiju, ili zašto ih, uostalom, nisu ostavili tamo gdje su se nalazili. Štoviše, i tzv. “Cowgillov izvještaj” navodi poruku zapovjednika Glavnog stožera savezničkih ekspedicijskih snaga u Njemačkoj generala Eisenhowera, upućenu 20. svibnja 1945. u britanski Glavni stožer. Na zahtjev maršala Alexandera da mu pomogne “očistiti palubu” južne Austrije, general Eisenhower odgovara da

je spreman odmah preuzeti 150.000 zarobljenika na područje svoje vojne skupine u južnoj Njemačkoj.

Ukratko, nije moguće u potpunosti shvatiti što je izravno bio povod za izručenje zarobljenika jugoslavenskim partizanima, odnosno Sovjetskom Savezu.

Problem je još uvijek otvoren. Primjerice, britanski povjesničar Christopher Booker u knjizi *A Looking-Glass Tragedy. The controversy over the repatriations from Austria in 1945* (London, 1997.) opovrgava tezu o postojanju "zavjere", a istovremeno britanski povjesničar Ian Mitchell u knjizi *The Cost of a Reputation* (Edinburgh, 1998.) podupire tezu o postojanju "zavjere".

U rekonstrukciji bleiburškog slučaja, objavljivanje i analiza britanskih dokumenata koji se odnose na tu problematiku, važna je i nezaobilazna. Problem je u tome što se prema britanskim propisima embargo s najvećeg dijela diplomatskih spisa te jednog dijela dokumenata Ministarstva rata skida nakon 30 godina. Međutim, dio najpovjerljivije dokumentacije, ponajprije vojne i obavještajne naravi, zadržava se pod embargom 75 godina. Dakle, svi oni koji su pokušavali rekonstruirati bleiburške i poslijebleiburške događaje, nisu, a i neće do 2020. imati uvida u potrebnu građu.

Na prvom međunarodnom znanstvenom skupu u Europi o prisilnoj repatriaciji poslije Drugoga svjetskog rata "Forcible Repatriation After WW II" (Prinudno izručivanje nakon Drugoga svjetskog rata), održanom u ožujku 1987. u Engleskoj (Oxford), na kojemu se govorilo i o Bleiburgu, povjesničari iz Jugoslavije, iako su bili pozvani, nisu sudjelovali.

Nakon otvaranja teme o bleiburškim i poslijebleiburškim događajima u Jugoslaviji, i niza napisa i svjedočanstava u tisku, objavljeno je u Hrvatskoj nekoliko knjiga i zbornika koji se bave tom problematikom.

O bleiburškim događajima objavljen je 1990. u Zagrebu zbornik skupine autora (ur. Marko Grčić) naslovljen *Otvoreni dossier: Bleiburg*. O Bleiburgu u historiografiji pisao je Željko Krušelj. Tzv. "Cowgillov izvještaj" komentirao je opširno Darko Bekić, građu iz Tolstoyeve knjige *The Minister and the Massacres* priredio je za ovo izdanje Boro Jurković. Objavljeno je i poglavlje iz slovenske knjige *Trilogija: Vetrinj - Teharje - Rog*. Jasna Zanić-Nardini intervjuirala je povjesničara Nikolaja Tolstoya i lorda Aldingtona. Aleksandar Vojinović prikupio je do tada dostupna svjedočanstva. Uz to, priložene su i brojne fotografije. Samo tri tjedna nakon izlaska iz tiska *Otvorenog dossiera: Bleiburg*, rasprodana je cijela naklada. To dovoljno govori o aktualnosti i opravdanosti otvaranja "slučaja Bleiburg". U drugom, proširenom izdanju zbornika *Otvoreni dossier: Bleiburg*, uz već objavljene tekstove i analize, doneseni su prilozi Aleksandra Vojinovića s novim svjedočanstvima očevidaca i studija Vladimira Žerjavića o broju poginulih u događajima oko Bleiburga.

Kao nastavak otvaranja, istraživanja i obrade teme poslijeratnih žrtava, objavljena je 1991. u Zagrebu knjiga Borisa Vlašića i Aleksandra Vojinovića naslovljena *Križni put*. Uz povijesni uvod i pregled, autori su prikupili niz novih svjedočanstava i dokumenata o tomu što se sve događalo nakon Bleiburga u "marševima smrti" od Slovenije do Makedonije. I ovo izdanje privuklo je veliko zanimanje javnosti, a i povjesničara.

U to je vrijeme pozornost javnosti izazvalo hrvatsko izdanje kontroverzne knjige Nikolaja Tolstoya *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski Rog 1945.* (Zagreb, 1991.).

Do tada dugo prešućivani poslijeratni događaji počinju izlaziti na vidjelo. Javno, posebno u tisku, pojavilo se niz svjedočanstava o marševima smrti i mnogobrojnim poslijeratnim stratištima.

Veliku pozornost izazvali su napisi o tragičnim događajima u Kočevskom Rogu, Maceljskoj šumi, Sošicama i drugim brojnim gubilištima. Posebnu pozornost izazvala je knjiga Želimira Žanka i Nikole Šolića (i suradnika) Jazovka (Zagreb, 1990.) i knjiga Srečka Božičevića *Jame (kao) grobnice* (Zagreb, 1991.).

Svakog dana su u tisku objavljivana svjedočanstva o tim danima, često vrlo nabijena emocijama. Mnogi su u svojim uspomenama i svjedočanstvima opisali što se i kako događalo na Bleiburgu i "križnom putu".

Procjenjuje se da je u Kočevskom Rogu, jednom od najvećih stratišta u Sloveniji nakon Drugoga svjetskog rata, prvih dana lipnja 1945. ubijeno oko 30.000 do 40.000 zarobljenih i izručenih slovenskih domobrana, hrvatskih domobrana i ustaša, crnogorskih i srpskih četnika. Smaknuća su obavljena pod zapovjedništvom partizanskog majora Sime Dubajića, a neposredni počinitelji pripadali su izabranoj četi 11. dalmatinske brigade 26. divizije Jugoslavenske armije.

Javnost su uzбудili razgovori sa Simom Dubajićem, objavljeni u beogradskoj *Dugi* (26. svibnja 1990.) i u zagrebačkom *Globusu* (3. veljače 1995.), u kojima Dubajić otvoreno progovara, i hvali se, smaknućima 30.000 zarobljenika Hrvata u Kočevskom Rogu.

O tim vremenima niz je priloga u časopisima, zbornicima, a i veći broj knjiga. Posljednjih godina, otkako se o tim temama i u Hrvatskoj slobodno govori, objavljeno je nekoliko zanimljivih i vrijednih, pretežno memoarskih i publicističkih, priloga.

Pozornost zaslužuju knjige: Dragutina Kambera *Slom N.D.H. (kako sam ga ja proživio)* (Zagreb, 1993.), Kazimira Katalinića *Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid* (Buenos Aires - Zagreb, 1993.), Martina Grabarevića *Kalvarija hrvatskog vojnika* (Zagreb, 1993.), Vjekoslava Luje Lasića *Pakao je počeo u Bleiburgu. Sjećanja hrvatskog vojnika i zatočenika* (Rijeka, 1993., Dubrovnik, Sarajevo, 1996.), Josipa Viskovića *Sjećanja na robiju* (Zagreb, 1994.), Miljenka Perića *Svjedočanstvo. 1945-1995. Bleiburg* (Zagreb, 1995.), Zvonimira Duspera *U vrtlogu Bleiburga* (Rijeka 1993., Rijeka 1996.),

Jure Zovka *Križni put i dvadeset godina robije* (Zagreb, 1997.), Božidara Vukoje *Hrvat žive vatre - Križni put jednog hrvatskog svećenika* (Zagreb, 1997.), Slavice Kumpf *Pod znakom križnog puta* (Vukovar, 1999.), Zvonka Springera *Moj križni put* (Vinkovci, 1999.), Tomislava Obrdalja *Jedan život od Bleiburga do danas* (Mostar, 1999.), Mate Šimundića *Hrvatski smrtni put (Prilog novijoj hrvatskoj povijesti)* (Split, 2001.), Dinka Šakića *S Poglavnikom u Alpama* (Split, 2001.), Zvonimira Puškaša *Od Maribora do Ovčare. Sudbina ranjenika Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske u Mariboru svibnja 1945.* (Zagreb, 2002.), Milana Sremčevića (gl. ur.) *Svjedoci jednog vremena* (Zagreb, 2002.) i Josipa Jurčevića, Brune Esih i Bože Vukušića *Čuvari bleiburške uspomene* (Zagreb, 2003.).

Dobar, sažet i jasan prikaz posljednjih dana Drugoga svjetskog rata, povlačenje Hrvatskih oružanih snaga prema zapadu, pregovora s Britancima, bleiburških i poslijebleiburških događaja, donio je Hrvoje Matković u članku "Bleiburška tragedija hrvatskog naroda", objavljenom u *Hrvatskoj reviji* (god. 44, sv. 1, Zagreb, 1994.), kao i u knjizi *Povijest Nezavisne Države Hrvatske. Kratak pregled* (Zagreb, 1994. i 2002.).

Zanimljivo je da se publicist Ivan Košutić u idealiziranoj povijesti hrvatskog domobranstva, u dvosvećanoj knjizi *Hrvatsko domobranstvo u drugom svjetskom ratu* (Zagreb, 1992. i 1994.), ne bavi se bleiburškim događajima i kasnijom sudbinom hrvatske vojske.

Prvi međunarodni znanstveni skup o Bleiburgu i "križnom putu" održan je u Bleiburgu 15. i 16. svibnja 1993. Objavljen je i zbornik radova sa skupa (ur. Jozo Marević) naslovljen *U Bleiburgu iskra* (Zagreb, 1993.). Radovi zastupljeni u zborniku, na znanstveni i prigodničarski način obrađuju ovu temu. Objavljeni su radovi Ivana Gabelice ("Srpski genocid nad Hrvatima"), Ivana Košutića ("Odlazak neporaženih"), Nedjeljka Kujundžića ("Bleiburg - najveće povijesno stratište hrvatskog naroda"), Zvonimira Kulundžića ("Bleiburg kao tema za grandioznu književnu kompoziciju"), Vladimira Žerjavića ("Žrtve oko Bleiburga i na križnom putu"). Pozornost zaslužuju i prigodničarska razmišljanja i autobiografski prilozi Z. Bukovine, S. Glasnovića Tomkina, F. Katića, H. P. Rullmanna, A. Sekulića, Z. Tomičića, P. Bošnjaka, S. Buconjića, Z. Duspera, D. Truhlija, i drugi prilozi.

Drugi međunarodni znanstveni skup o Bleiburgu i "križnom putu" održan je u Zagrebu 14. i 15. svibnja 1994. I s ovog skupa objavljen je zbornik radova (ur. Jozo Marević) pod naslovom *Od Bleiburga do naših dana* (Zagreb, 1994.). Po koncepciji i sadržaju, zbornik je nastavak onog izdanog godinu dana ranije. Kao i zbornik *U Bleiburgu iskra* i ovaj je podijeljen na nekoliko poglavlja i tematskih cjelina. Posebnu pažnju privlače radovi Nikolaja Tolstoya ("Yalta and The Bleiburg Tragedy") i Vladimira Žerjavića ("Žrtve oko Bleiburga i na križnom putu"). Zanimljiv i vrijedan prilog su i sjećanja i svjedočanstva.

Treći međunarodni znanstveni skup o Bleiburgu i "križnom putu" održan je 14. i 15. svibnja 1995. u Bleiburgu, u povodu pedesete obljetnice događaja.

Objavljen je i zbornik izlaganja i radova (ur. Jozo Marević) naslovljen *50 godina Bleiburga* (Zagreb, 1995.). Konceptijski i sadržajno nastavak je obrade problematike s Prvog i Drugog međunarodnog znanstvenog skupa o Bleiburgu i "križnom putu". Objavljeni su znanstveni radovi, dokumenti, prigodničarski napisi i sjećanja. Pozornost posebno zaslužuju prilozi Srečka Božičevića ("Tragedije u tamnim dubinama naših jama"), Ivana Gabelice ("Pravna kvalifikacija zločina u Bleiburgu i na Križnim putovima"), Ante Laušića ("Bleiburg - tragična postaja hrvatskog naroda"), Kazimira Katalinića ("Broj bleiburških žrtava") i Vladimira Žerjavića ("Demografski i ratni gubici Hrvatske u drugom svjetskom ratu i poraću"). Od dokumenata/izvješća i prigodničarskih napisa nezaobilazni su prilozi J. Aleksića, E. Bauera, J. I. Prcele i drugih.

Odbor za obilježavanje 50. obljetnice bleiburških žrtava i Križnog puta Sabora Republike Hrvatske, priredio je u Zagrebu 12. i 13. svibnja 1995., u sklopu obilježavanja spomenute obljetnice, međunarodni znanstveni skup "Bleiburg 1945.-1995." U izdanju Hrvatske matice iseljenika Zagreb, objavljen je dvojezično, na hrvatskom i engleskom, 1997. zbornik radova Međunarodni znanstveni skup/An International symposium 'Bleiburg 1945.-1995.' (ur. Anđelko Mijatović). Uz prigodničarska izlaganja i uvodne napise, pozornost zaslužuju prilozi Anđelka Mijatovića "Kolone i marševi smrti u hrvatskomu Križnom putu g. 1945.", Nikolaja Tolstoya "Blajburški pokolj", Johna Korsellisa "Uspješan otpor prema prisilnoj repatrijaciji", Philipa Brattona "Hrvati su bili naši zarobljenici", Vladimira Žerjavića "Demografski i ratni gubitci Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", Ante Bakovića "Hrvatski svećenici - žrtve Bleiburga", Vinka Grubišića "Bleiburg u egzilskoj i domovinskoj hrvatskoj književnosti do 1990.", Mate Šimundića "O stradanju Hrvata u Mariboru godine 1945." Zanimljiv i vrijedan prilog su i sjećanja i svjedočanstva, te dokumenti i slikovni materijal.

U povodu pedesete obljetnice Bleiburga i "križnog puta" objavljena je (Zagreb, 1995.) i Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i Križnog puta 1945.-1995. (gl. ur. Mirko Valentić). Spomenica sadrži prilog Ive Perića ("Hrvatska u vrijeme drugog svjetskog rata"), Anđelka Mijatovića ("Hrvatski Križni put 1945. u kolektivnoj memoriji hrvatskog naroda"), Vinka Nikolića ("Poslije pola stoljeća - Bleiburg je povijest"), Jurja Kolarića ("Počasni bleiburški vod"), Vladimira Geigera ("Bleiburg i Križni put u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi"). Drugi, zanimljiviji dio spomenice, sadrži brojnu arhivsku građu, dotad uglavnom nepoznatu i neobjavljenu, koju su prikupili i obradili Mate Rupić i Zdravko Dizdar. (I. "Izjave zarobljenih i izručenih dužnosnika NDH i drugih pojedinaca o povlačenju hrvatske vojske i civila prema Austriji - građa OZNE za Hrvatsku", II. "Izvješća partizanskih jedinica o završnim borbama s Hrvatskim oružanim snagama", III. "Križni put, logori, gubilišta").

Zapaženu, veliku izložbu fotografija "Bleiburg i Križni put" (s katalogom), u zagrebačkoj Galeriji Karas (svibanj 1998.), u organizaciji Hrvatskog

državnog sabora, Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Hrvatskog društva likovnih umjetnika, priredili su Zlatko Stubić i Vladimir Geiger.

Pozornosti je vrijedna i knjiga/zbirka *Povlačenje 1945. Krivci i žrtve*, objavljena 2000. (Zagreb), koja donosi izbor ranijih napisa, nezaobilaznih u razumijevanju problematike Bleiburga i “križnog puta”, iz hrvatskog i srpskog emigrantskog tiska, s napisima Vjekoslava Vrančića “S bielom zastavom preko Alpa”, Marinka Gordana Polića “Od Mostara do Bleiburga”, Branimira Vidmara “Od Zagreba do Salzburga” i Svetomira Đukića “Iz šume u emigraciju”, te prilogom “Memorandum hrvatske vlade za feldmaršala Harolda Alexandra”, s predgovorom J. Jareba i pogovorom I. Smoljana.

U objavljenoj literaturi o Bleiburgu i “križnom putu”, koja donosi različite procjene i navode, broj žrtava kreće se u rasponu od oko pedeset tisuća do pola milijuna pobijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH.

Dobar pregled različitih navoda i procjena bleiburških i poslijebleiburških žrtava, uz svoja razmišljanja i političke ocjene, donosi Franjo Tuđman u knjizi *Bespuća povijesne zbiljnosti* (Zagreb, 1989.).

Vladimir Žerjavić, autor više studija i knjiga o žrtvama i gubicima u Drugom svjetskom ratu na našim prostorima, služeći se analizom i suprotstavljanjem dobivenih podataka iz raznih izvora, došao je do zaključka da ukupni gubici Hrvata koji se podrazumijevaju pod pojmom Bleiburg i “križni put”, mogu iznositi oko 55.000. Ne tvrdeći da je taj broj apsolutno točan, Žerjavić obrazlaže svoje proračune u knjizi *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (Zagreb, 1989.) i u knjizi *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (Zagreb, 1992.), te napose u radu “Demografija o Bleiburgu”, prilogu drugog izdanja zbornika *Otvoreni dossier: Bleiburg* (Zagreb, 1990.) i u istonaslovljenim studijama “Žrtve oko Bleiburga i na križnom putu” objavljenim u zbornicima radova Prvog i Drugog međunarodnog znanstvenog skupa o Bleiburgu i “križnom putu” (Zagreb, 1993. i 1994.).

Mihael Sobolevski u radu “Između Jasenovca i Bleiburga” objavljenom u *Erasmusu* (br. 4, Zagreb, 1993.) s pravom napominje da je problematika Bleiburga i “križnog puta” zasigurno jedna od najzamršenijih tema hrvatske historiografije i ujedno puna takvog emocionalnog naboja koji otežava prosudbu.

Iako o svibanjskim događajima 1945. i onima koji su slijedili postoji brojna povijesna, publicistička i memoarska literatura, dosadašnja istraživanja nisu rezultirala egzaktnim, pa ni približno točnim brojem ubijenih u tim likvidacijama. Naime, povijesna i publicistička literatura o navedenom problemu utemeljena je uglavnom na sjećanjima sudionika Bleiburga i “križnog puta”. Sjećanja su iznesena u različitim prigodama i nabijena su emocijama i traumama, te su nepouzdana i sasvim neargumentirana kad se radi o ukupnim brojevima. Naravno, memoarska literatura i iskazi i

svjedočanstva od neprocjenjive su vrijednosti kad je riječ o svjedočenju o pojedinim slučajevima ili skupinama, u opisu ozračja i slično.

Određivanje broja žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća vrlo je važno pitanje, kako s ljudskoga tako i s političkoga gledišta. Izračunavanju broja pogubljenih ljudi ne može se pristupiti na osnovi improvizacija, već na osnovi određenih stvarnih pokazatelja, kako bi se došlo do najpribližnjih podataka o broju poginulih. Sve to vrijedi i za Bleiburg i poslijebleiburške događaje.

Pred historiografijom je niz otvorenih pitanja i protupitanja. U rasvjetljavanju mnogih pojedinosti vezanih uz bleiburške i poslijebleiburške događaje, u proteklom je vremenu učinjeno dosta. Produkcija literature o Bleiburgu i "križnom putu" danas je tolika da je njezin opseg teško odrediti. Ipak, činjenica je da nema cjelovitog objektivnog prikaza i da je do danas izostalo sustavno znanstveno istraživanje ovog, zasigurno jednog od najvažnijih pitanja iz novije hrvatske, bošnjačke, slovenske i srpske povijesti.

Bleiburške i poslijebleiburške događaje treba analizirati u cijelosti. Dosta toga morat ćemo istražiti, preispitati, odbaciti i reinterpretirati. Vremena koja su pred nama otvaraju mogućnost cjelovitog, objektivnog i znanstvenog pristupa.

SUMMARY

IMPORTANT LITERATURE ON BLEIBURG EVENTS IN MAY 1945

The author presents all important literature (historical, but also memoirist and publicist writing) which covers events which occurred in May 1945, during the last days of World War II, when Yugoslav army attempted to encircle and capture German and Croatian troops withdrawing through Slovenia toward Austria. During negotiations in Bleiburg (Austria) British forces decided to hand over to Yugoslav army large number of Croatian soldiers and civilians, but also members of Slovenian, Serb and Montenegrin anticommunist forces. All these soldiers and civilians attempted to surrender to Western allies. Instead they were returned to Yugoslavia. Many were executed in Slovenia (Dravograd, Maribor), other were forced to march to prison camps in various parts of Yugoslavia. The author presents all important literature which covers these events (Yugoslav socialist historiography, work of Croat, Serb, Slovenian political exiles, works of German, British and Italian historiography). The existence of huge amount of literature covering the Bleiburg events is obvious, but it is also clear that a complete critical study about these events does still not exist, although this was an important event in the modern Croatian, Serbian, Slovenian and Bosnian history.

Key words: World War II, Bleiburg, Forced Extradition